

ELEMZÉSEK TANULMÁNYOK

4

A régészet helyzete

Magyar Tudományos Akadémia

BUDAPEST

ELEMZÉSEK
TANULMÁNYOK

4

A régészet helyzete

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1983

A kiadványsorozatban az Akadémia testületi és igazgatási szervei által készített, határozattal, állásfoglalással lezárt kutatópolitikai, kutatósszervezési tanulmányok, tudományági, -ágazati helyzetelemzések, prognózisok, koncepciók, tervtanulmányok, valamint az Akadémiát ismertető írások látnak napvilágot. Az első húsz számban az 1976–1981 között készült, ma is értékesnek tekinthető, időtálló információkat tartalmazó anyagok kapnak helyet.

A sorozat az MTA főtitkárának a nem hivatalos kiadói tevékenység útján készített akadémiai kiadványok előállításának és terjesztésének rendjéről szóló 4/1982. (A.K.1.) MTA–F. számú utasítása alapján jelenik meg.

A sorozatot gondozza a Magyar Tudományos Akadémia Kutatósszervezési Intézete.

ISSN 0231-1984

A kiadásért felelős Szántó Lajos igazgató
83.11676 Akadémiai Nyomda, Budapest

Tartalomjegyzék

A régészet helyzete

Melléklet

Az MTA Elnökségének 20/1977. számú határozata

A RÉGÉSZET HELYZETE

1.1 A régészettudomány a történettudomány szerves része; feladata az un. anyagi kultúra, a gazdaság- és társadalomtörténet, a településtörténet és a tárgyakban kifejeződő szellemi kultúra kutatása. Alább még részletezendő okokból e feladatnak a hazai régészet csak az országhatáron belül tud eleget tenni. Ez a tény, ti. az egyetemes régészet művelésének korlátozott lehetősége végső soron a hazai kutatások fejlődését gátló tényezők közé tartozik.

1.2 A régészettudomány hazánkban őskori, ókori keleti és klasszikus, provinciális római, kora középkori, közép- és török-kori ágakra oszlik. Ezen kívül a numizmatikát is a régészethez kapcsolódó diszciplínaként kezeljük. - Nem nélkülözheti a régészet az antropológia, zoológia, botanika, kémia, fizika, valamint a földtudományok interdiszciplináris közreműködését.

1.3 Háttérbe szorult a részdiszciplínák közül a római kori barbár népek kutatása. Külföldi kutatóbázis hiánya, külföldi tanulmányutak korlátozott mérete és tervezhetetlensége miatt nehézségekkel küzd az egyetemes régészet összes ágának (ókori kelet, klasszika archeológia, steppei népek régészete stb.) művelése.

2.1 A kutatás különböző szintű, egymást gyakran keresztező akadémiai, minisztériumi és megyei tervek alapján folyik. Az eredmények a történeti tudatformálásban növekvő szerepet játszanak és a muzeumok közművelődési feladatainak teljesítéséhez is jelentősen hozzájárulnak. Kedvező körülmény, hogy a régészet iránt széles körű érdeklődés nyilvánul meg, aminek színvonalas kielégi-

tése azért is fontos feladat, mert a régebbi korokat illetően különösen gyakran kell (részben az iskolai történelemtanítás súlyponteltelődése és szemléleti fogyatékoságai miatt is) egyre terjedő tudománytalan, dilettáns, nacionalista stb. nézetekkel szembeszállni, mint pl. a magyar etnogenezissel kapcsolatos romantikus elméletek, vagy a fejlődést tagadó és a történelmet külső okokra visszavezető nézetek. (E két típusba igen sokféle elmélet tartozik.)

2.2 A tárgyi emléanyag feltárása, gyűjtése, őrzése, közlése és értékelése, tehát történeti forrásként való kezelése tartozik a régészet feladataihoz. A multidiszciplinaritás kétirányú: részben a történettudomány megfelelő ágaival (pl. a középkori régészet a középkor történetével, irodalmával, művészetével stb.), részben a korszerű módszerek követelményeként bizonyos természettudományokkal szükséges interdiszciplináris kapcsolat. Elvileg igen sok sajátos régészeti célú vizsgálati módszer lehetséges, és nemzetközi viszonylatban igen sokat dolgoztak ki, illetve alkalmaznak is tervszerűen.

2.3 A társadalom részéről a régészet eredményeinek élénk visszaigazolása tapasztalható. Az ismeretterjesztő munkák igen rövid idő alatt elfogynak, a muzeumok régészeti kiállításainak és a feltárt régészeti objektumoknak a látogatottsága igen nagy. Nem lebecsülendő az idegenforgalom szempontja sem. A hazai kutatás eredményeit külföldön is magasra értékelik, ami lemérhető a nemzetközi konferenciákon és a szakfolyóiratok recenzióin. A színvonal tartása azonban több okból egyre nagyobb nehézségekbe ütközik.

3.1 A kutatás nagy számu és sokféle kutatóhely között oszlik meg. A legjelentősebbek az MTA Régészeti Intézete, a Magyar Nemzeti Muzeum és a Budapesti Történeti Muzeum régészeti osztályai, az ELTE Régészeti Tanszéke és az Országos Műemléki Felügyelőség. Néhány más profilu, kis számu régészt alkalmazó intézmény mellett a 19 megye muzeumi szervezeteiben dolgozik nagyobb számban régész. A kutatóbázis fogalmának minden szempont-

ból az MTA Régészeti Intézete felel meg a leginkább. A Régészeti Tanszék még oktatási feladataihoz sincsen korszerűen felszerelve, a Műemléki Felügyelőség a régészeti kutatásokat járulékos feladatnak tekinti, a muzeumok egyik alapvető feladata (időről-időre változó hangsúllyal) a közművelődés. Ennek ellenére a régészet problémái ma is a legszorosabban a muzeumok problémáihoz kapcsolódnak, mert a régészek 77 %-a dolgozik muzeumban, s ebből tanácsirányítás alatt 55 % (lásd 2.sz. melléklet). A kutatóhelyek ilyen megoszlása nem teszi lehetővé, hogy a költségekről, beruházásokról és műszerezettségéről képet alkothassunk. Az mindenesetre biztos, hogy technikai felszereltség és kisegítő személyzet dolgában országos átlagban katasztrofális a helyzet. Erre kell visszavezetnünk a hazai és nemzetközi elvárásokkal szemben való növekvő aggályainkat. A kutatásra fordított anyagi és szellemi kapacitásban óriási eltérések vannak. Egyes tanács muzeumok nagyobb kerettel rendelkeznek mint az MTA Régészeti Intézete, más tanács muzeumokban a törvényesen előírt leletmentések fedezete is hiányzik.

3.2 Az egyes régészeti szakágak területi eloszlása, illetve helyi képviselete esetleges, ami jórészt a decentralizáltság következménye. Például: az ősrégészeti szempontból alapvető jelentőségű északkeleti megyékben pillanatnyilag alig van ősrégész, négy dunántúli megyében nincsen római kori specialista stb.

3.3 Az elért eredményekkel a felsorolt nehézségekre való tekintettel részleteiben elégedettek lehetünk, általában és a továbbfejlődés távlatából azonban nem. Az alábbi részletezés igyekszik röviden felsorolni az elmúlt évek eredményeit és a feladatként jelentkező hiányokat.

3.3.1 Az őskor legrégibb szakaszát illetően a legfontosabb eredmény a vértesszőlősi előember világszerte várt régészeti értékelésének befejezése. Ugyancsak kiadónál van egy eurázsiai méretű szintézis a neandertáli ember koráról. - A ter-

melőgazdálkodás kialakulása Európa-szerte az érdeklődés előterében van; hazánkban is több kezdő kutató e korból választotta kutatási témáját. Magyarország területén találkozik az égei-mediterrán és a közép-európai kör, így az északabbi és nyugati területek élelemtermelő életmódjának létrejötte jórészt a magyar kutatási eredmények alapján közelíthető meg. A környező országokhoz képest szerényebb mértékben ugyan, de megindult az alapvető forrásfeltáró tevékenység, és kísérletek történtek olyan nagyobb, több kutatót összefogó ásatások megszervezésére, amelyek szélesebb szintézisre is lehetőséget nyújtanak. Remélhető, hogy ilyen nagyobb feltárásokkal felzárkózhatunk a szomszédos országokhoz. Jelentős eredmény, hogy hosszabb kollektív munka eredményeképpen elkészült a Régészeti Kézikönyv 2. kötete, amely a neolit- és rézkor foglalta össze. A rézkor teljes forrásanyagának értékelése is elkészült. A magyar kutatás e kor új népcsoportjait fedezte fel, aminek következtében ráirányult a figyelem a steppei eredetű népek első felbukkanására. - A bronzkor fejlett termelőgazdálkodását illetően elsősorban több-rétegű (tell-) telepeken folytak kutatások, egy több alföldi muzeumot átfogó tellkutatási program keretében. Ennek során korszerű feltérési módszereket sikerült kidolgozni, amelyeket a fiatalabb kutatók is a helyszínen sajátíthattak el. Megjelent a középső bronzkor első igazán történeti szemléletű szintézise. Sajnálatos, hogy ez az uttoró munka másfél évtizedig volt kéziratban. Muzeumainkban e korból halmozódott fel a legnagyobb

közöletlen anyag. Feldolgozása megindult, több kötet meg is jelent vagy elkészült. Ezek részben igényesebb, történeti és gazdaság-, társadalomtörténeti szintézist is nyújtanak, részben alapvető forráskiadványok. - A vaskorszak döntő társadalmi változásai elsősorban a nagy települési centrumokban figyelhetők meg. Legnagyobb méretű őskori feltárásaink ebből az okból ilyen településekre koncentrálódnak. A megindult kutatások magas szervezettségű, központi hatalom által vezetett kezdeti osztálytársadalmak sokrétű megismerését ígérik. - A késői vaskor (kelta kor) hosszú ideig elhanyagolt kutatása a felgyülemlett forrásanyag kollektív feldolgozásával, illetve közzétételével megindult. A Régészeti Kézikönyv idevágó 3. kötetéből eddig a késő bronzkor és a korai vaskor összefoglalása készült el.

3.3.2 Az ókori kelet és a klasszikus archeológia néhány főnyi kutatógárdája feladatait jól felismerve három irányban munkálkodott: folyamatosan közli és értékeli a hazai gyűjtemények anyagát, valamely speciális területen részt vesz a nemzetközi kutatásban és kiterjedt ismeretterjesztő tevékenységet folytat, amelynek az elmúlt éveken is több színvonalas produktuma látott - olykor több kiadásban is - napvilágot. Kiemelendő, hogy néhány kérdéscsoportnak, mint az egyiptomi vallás alsóbb régiói, a köztársaságkori római művészet, különösen pedig az itáliai vázafestészet vezető tekintélye magyar, bár kutatómunkájuk hallatlan nehézségek között folyik.

Nincsen megoldva az utánpótlás, különösen a klasszikus archeológia területén, ami kihat a provinciális művészet kutatásának elmaradottságára is.

3.3.3 A provinciális római régészet hagyományosan összefonódik a Római Birodalom történetének kutatásával, amelynek hazai bázisa nagyrészt azonos a régészeti kutatóhelyekkel. A kutatás főtárgya azonban Pannonia, amelynek nemzetközi kutatásáról magyar kutató ir 4-5 évenként kritikai áttekintést. Pannonia történetéről épp a beszámolási időszakban jelent meg magyar szerzőtől egy angol sorozatban szintézis (magyar változata két kiadásban), több évtized óta az első. A tizkötetes Magyar Történetbe irt összefoglalás terjedelmi okokból nem reprezentálhatja a hazai kutatást, amely a határtartományok politikai szerepének, sajátos fejlődésének és kulturájának értelmezésében az utóbbi években jutott el nemzetközileg elismert eredményekhez.

A római régészeti kutatások két főirányban haladnak (1.) települési egységek, a határvédelem, városok stb. rendszeres feltárása és (2.) leletcsoportok provincia- vagy birodalmi méretű rendszerező értékelése.

(1.) Az előbbi tekintetében kiemelendők: a gorsiumi kutatások, amelyek a Birodalomban először azonosították a tartományi gyűlés székházát; a soproni városkutatás, amely különösen a város kora középkori történetéhez alapvető; a belsőpannóniai városok megismerésében jelen-

tős előrelépés Sopianae feldolgozása és Salla rendszeres kutatásának folyamatos publikációval kísért megindítása. Egyetlen kutatott késő vaskori erődített telepünk kimerítő értékelése megjelent, ugyanakkor várat magára egy sor fontos feltárás közlése. A határvédelmi rendszer (limes) tervszerű kutatásában szintén az utóbbi évek hoztak fordulatot több felsőpannoniai auxiliáris tábor kutatásával, a dunakanyari erődrendszer több évtizedes tervszerű kutatásának összefoglalásával, és az aquincumi legio-tábor topográfiai és kronológiai tisztázásával. Mindezeket az 1976-ban általunk rendezett nemzetközi Limeskongresszuson bemutattuk, a résztvevők körében egyhangu elismerést váltott ki. Kevésbé jól állunk a falusias telepek és villák kutatásában, amelyek finanszírozására csak az Akadémia által nyújtott szerény lehetőségek állnak rendelkezésünkre.

(2.) Egyenlőtlenül oszlanak meg az erők és a lehetőségek a leletcsoportok kimerítő feldolgozását illetően, amelyek pedig az ipar, a kereskedelem és a művészet történetéhez elengedhetetlen alapot szolgáltatnának. Egy sor fontos forráscsoportra (a művészet csaknem egésze, bronzipar, fegyverek stb.) nincsen specialistánk, aminek csak részben van objektív magyarázata (utak, gyűjtőmunka korlátozott lehetőségei, kutatóidő hiánya, szakirodalom hiányai). Örvendetes viszont, hogy néhány forráscsoportban mégis példamutatóan előrehaladtunk. A hazai római feliratok új kritikai kiadásának két kötete jelent meg (mindkét kötet utánnymá-

sa máris szükséges lenne), számos tanulmányból ítélhetően hamarosan várható a legfontosabb importáru (sigillaták) összefoglalása, amelynek szerzője nemzetközileg ismert specialista; hasonlóan küszöbön áll nagyméretű előzetes tanulmányok után az üvegek feldolgozása. A mozaikokról monográfia jelent meg és új módszerű értékelés készült a késő római temetőkről, amelyek kutatásában egyébként is vezető helyet tartunk. A temetők értékelését a legutóbbi Intercisa-kötetben adott kritikai visszapillantás tovább fogja finomítani. A szobrászati emlékek nemzetközi kötelezettség keretében tervezett corpora csak sorozaton kívüli közlésekig jutott el. A pénzforgalomra magyar kutatók új vizsgálati módszereket dolgoztak ki. Nemzetközi elismerés kíséri a hazai kutatók proszopográfiai munkásságát. A társadalom- és etnikumtörténeti kutatások epigráfiai-névkutatási módszerének un. magyar vagy budapesti iskolája körüli viták még nem jutottak nyugvópontra. A módszert újabban Savaria, Intercisa és Moesia tartomány társadalomtörténetéhez alkalmazták. Megindult a Római Birodalom teljes személynévanyagának értékelő feldolgozása is, amelyhez bel- és külföldi munkatársak csatlakoztak. Ide tartozik Dacia rómaiságának alapvetően új szempontokból való megvilágítása. Pannonia történeti problémái közül különösen a legkorábbi és legkésőbbi periódus volt intenzív kutatás tárgya. Előbbiről több tanulmány mellett egy vitaülés közölt anyaga, utóbbiról egy nagyigényű, de sokban vitatható monográfia körül kipattant polémia tanus-

codik. A római lakosság helyben maradásának kora középkori feltételeit és tartamát néhány új ásatási eredmény és néhány ismert leletcsoport újraértékelése konkrétabban kezdi megvilágítani.

3.3.4 A kora középkor régészetébe más korszakoknál szerteágazóbb kutatásterületek tartoznak. Bár hazai időhatárai adottak (IV-XI. század), a magyar őstörténetben és a keleti lovasnépek kutatásában gyakran évezredekkel korábbra kell visszanyulni. Hazánkban is csak lazán kapcsolódnak egymáshoz a keleti török lovasnépek (hunok, avarok), a germán törzsek (gótok, gepidák, longobardok), a szlávok, a honfoglaló magyarok és a magyar államalapítás problémái.

A kora középkori régészet 1969-1976 közötti eredményeiből kiemelendő:

A tizkötetes Magyarország Története számára a magyar őstörténetről, a népvándorláskorról és a IX. századról a korábbi vállalkozásoknál szemléletben és módszerben igényesebb, jelentős szintézisek születtek. Ennek előtanulmányaként az V-IX. század kutatásának a felszabadulás óta elért eredményeit egy kritikai összefoglalás ismertette (1971), amely a további kutatás számára iránymutatónak bizonyult.

Magyar-szovjet közös munkaként megjelent az első Szovjetunióban kiadott magyar őstörténeti tanulmánykötet. A "Kárpátmedence a VIII-X. században" témakörből tartott Nemzetközi Szláv Régészeti Konferencia (Szeged, 1971) anyagát az MTA Régészeti Intézete tette közzé. A germán népekről, a honfoglaló magyarokról és a magyar

őstörténetről magyarul és idegen nyelven magas színvonalu népszerűsítő munkák jelentek meg (Gondolat és Corvina). Népvándorláskori művészetünk eurázsiai összefüggésekben való értékelését több idegen nyelven és magyarul a Corvina adta ki.

A kora középkor egyes korszakait illetően: lehetővé vált a Pannóniában megtelepülő első népcsoportok leleteinek felismerése. Befejeződtek a korábbi nagy ásatások: a longobárd temetők módszeres felkutatása, legnagyobb avar temetőink feltárása. Folyamatban levő feldolgozásuk az első avar település már megjelent feldolgozásával együtt új lendületet adott avar kori kutatásunknak, különösen a telep-kutatásoknak, aminek következtében egyre jobban megismertük az avar kor gazdasági és társadalmi viszonyait. Új feldolgozások foglalkoztak az avarság keleti eredetével és kapcsolataival, más közlések szilárdabb alapot fektettek az avar kor korábban hipotetikus időrendjét és etnikai viszonyait. A régebben feltárt, de közöletlen avar temetők feldolgozására alakult Munkaközösség két nagy kötettel készült el, amely a Magyar Nemzeti Múzeum illetve Baranya megye avar temetőit tartalmazza. A IX. századi dunántúli avar-szláv korszakról hazánkban és külföldön is jelent meg magyar szerzőtől szin-
tetikus igényű munka. Elkészült e kutatások kritikai összefoglalása is. X-XI. századi nagy temetőink teljes feltárása mellett előrehaladt "Honfoglalás kori és kora Árpád-kori temetőink" leleteinek kimerítő anyaggyűjtése és feldolgozása. Monográfia dolgozta fel Dél-Magyarország

honfoglalás kori és kora Árpád-kori problémáit, illetve Kelet-Magyarország kutatása alapján a honfoglalás kori településtörténetet. Utóbbi munka kísérletet tett a nemzetiségi viszonyokból az osztályállamba való fejlődés rekonstruálására is. (Itt kell említenünk, hogy a nagy publicitást kapott "kettős honfoglalás" elméletéről szakkörünkben vita folyt, az elmélet azonban már a vita kibontakozása előtt sokat veszített népszerűségéből. Ennek ellenére hatásával a továbbiakban is számolnunk kell). A magyar őstörténet finnugor korszakáról a szovjet régészetre támaszkodó összefoglalások és részlettanulmányok mellett öröndetesen szaporodnak a szovjet szerzők magyar orgánumban közzétett idevágó tanulmányai is. Végül, de nem utolsósorban, máris jelentős eredményeket mutat fel a X-XI. századi megye- és nemzetségszervi központjaink (váraink) tervszerű kutatása. Több idevágó vitaülés anyaga jelent már meg.

3.3.5 A középkori régészet terén a pilisi, dömösi, a somogyvári, a szekszárdi, a pusztaszeri és a budavári domonkos kolostorok illetve apátságok ásatása, a két korai királyi központ, Székesfehérvár és Esztergom kutatása. Középkori városkutatásaink a budai vár előterének kutatása mellett tisztázták a középkori Óbuda kulcsfontosságú emlékeit és jelentős topográfiai kérdéseit, s új eredményeket hozott Sopron várostörténeti kutatása is. A korai ispánsági központok feltárása során a szabolcsi földvár, Abaujvár valamint néhány kisebb központ kutatása hozott az államalapítás korára vonatkozó új eredménye-

ket. A jórészt az Országos Műemléki Felügye-
léség helyreállítási programjának keretei közt
folyó többi várásatás közül ki kell emelnünk a
hosszu évek óta folyó egri, valamint a tatai vár
kutatását, s az ugyancsak elsősorban a helyre-
állításokkal kapcsolatos falusi templom-feltá-
rásokat. A középkori falukutatói program ke-
retében ki kell emelnünk a dobozi Árpád-kori
falú hosszú évek óta végzett szisztematikus fel-
tárási munkáját, a késő középkori falukutatók
között pedig a Sümeg-sarvalyi falúásatás hozta
a legteljesebb és legjelentősebb eredményeket.

A középkori régészet legkülönbözőbb ágazatai-
nak korábbi fejlődését és módszertani kérdéseit
foglalta össze az 1970-ben az MTA Régészeti In-
tézete és a Magyar Nemzeti Múzeum közös rende-
zésében megtartott Középkori Régészeti Tudo-
mányos Ülésszak, melynek anyagát 1971-ben
közreadtuk. Az újabb középkori régészeti kuta-
tások jelentős részének igényes feldolgozását
két nagylélegzetű tanulmány Budapest korai-, ill.
késő középkori művészetéről. A pilisi ásatások
eredményeivel kapcsolatos feldolgozások a korai
román, és a kora gótikus magyar művészet
szempontjából egyaránt igen jelentős eredmén-
ye-
ket hoztak.

A budai várnegyed és Óbuda területén végzett
újabb kutatások számos további várostörténeti
kérdés megvilágítását tették lehetővé. A vári
szoborleletről könyv készült, az évek óta folyó
óbudai városkutatásról előzetes ismertetés. To-

vább folytatódott a soproni városfal-kutatások közzététele, a fenti feltárások jelentős mennyiségű és minőségű leletanyaga is részben feldolgozásra került.

A középkori várostörténettel kapcsolatban igen sok új információt nyújtottak a Székesfehérvár Évszázadai c. kötetek. A korai királyi központok - Székesfehérvár, Esztergom - kutatási eredményei államalapítás-kori történetünket bővítették sok új eredménnyel. A korai ispánsági központok kutatása témakörből a szabolcsi földvárat és környékét, és a somogyvári kutatásokat ismertették előzetes jelentés formájában. Az újabb várkutatásokat összefoglaló népszerűsítő kötet a feltáró régészek tudományos igényű cikkeiből állt össze, s jól tükrözi az e téren elért sok új eredményt. Ezen kívül a feltárások zöméről külön tanulmányok is jelentek meg.

A falukutatásokkal kapcsolatban előzetes jelentések, ill. rövidebb közlemények jelentek meg a dobozi, tiszafüredi, csátaljai, letenye-szentkeresztombi ásatásokról.

A nagyszámu régészetiileg megkutatott egyházi emlék publikációi közül az előbbieken említettük a pilisszentkereszt kolostort, de hosszabb-rövidebb ismertetések jelentek meg az egyéb kutatásokról is: Szekszárd, győri székesegyház, Jánoshida, Nyiradony, Kaposszentjakab, Vértesszentkereszt, Velemér, Gutatöttös, Mecsek-nádasd, Balatonfüred, Zala megyei falusi templomok egész sora, Mátraszöllös, Pásztó, Szentgotthárd, Somogyvamos és még jó néhány egyéb feltárás.

A tervidőszakban is folyó középkori leletfeldolgozások elsősorban a kiemelkedő jelentőségű leletekkel, vagy lelet-csoportokkal foglalkoztak, s kevésbé törekedtek egy-egy ásatás teljes leletanyagának együttes értékelésére. Az előbbiekben a várostörténeti feldolgozásokkal kapcsolatban már említett munkákon kívül ki kell emelnünk a kerámia, kályhacsempe, padlótégla feldolgozásokat, a kincsleletek feldolgozásai közül a tolnai, szombathelyi, etei, nyáregyháza-pusztapótharaszti leletek s a balatonfüredi kereszt feldolgozását.

3.3.6 A numizmatikai kutatásokban előtérbe kerültek a pénzforgalmi és gazdaságtörténeti kérdések. Nagyobb átfogó munka készült a III. század közép Duna-vidéki pénzforgalmáról uttörő jelentőségű módszertani felismerésekkel. Elkészült Brigetio (Szőny) római pénzforgalmának feldolgozása. A hazai római pénzforgalomban elsőrendű szerepet játszó sisciai verde legfontosabb időszakának időrendjét egy tanulmány tisztázta, - Nemzetközi vitát váltott ki a magyar pénzverés kezdetének új felismerésekre vezető kutatása. Elkészült Sopron középkori pénzforgalmának vizsgálata és hosszú szünet után megjelent a magyar pénzverés kézikönyvének további kötete, amely az 1526-1657 közötti időszakot dolgozta fel. Elkészült a magyar numizmatikai irodalom bibliográfiája.

3.4 Az 1969. évi helyzetelemzés óta a kutatói létszám csekély mértékű emelkedését nem számítva lényeges változás nem történt. Számottevő a javulás az interdiszciplináris kutatások terén: koordiná-

lásukra albizottság, szervezésükre és bázis alakítás céljából a Régészeti Intézetben osztály alakult. Tovább nőtt a közöletlen forrásanyag mennyisége, bár elindult egy forrásközlő kiadványsorozat (Fontes Arch. Hung.), amely azonban csak a nagyobb méretű feltárások publikálására alkalmas. A kisebb feltárások folyamatos közlése továbbra is megoldatlan. A légifelvételek régészeti alkalmazását illetően jelentős előrelépés nem történt, bár az Elnökség, 1969-i határozatának megfelelően, kísérletet tett az illetékes hatósággal való kapcsolatfelvételre. Ugyanis nem egyéb célokból készült légifelvételekre, hanem régészeti célú tervszerű légifelvételezésre van szükség; ennek ma már tankönyvekből elsajátítható kialakult módszerei vannak (a keresett objektum szerint más magasság, szög, napszak, időjárás szükséges). Még a hagyományos módszerekkel folyó feldolgozások ütemét is hátráltatja a technikai kapacitás szűkössége, amely a feldolgozandó anyag restaurálásában, rajzoltatásában és fényképeztetésében okoz növekvő lemaradást. Hátráltató tényező a kiadványok átlagban négy-hat éves átfutási ideje is.

4.1 A kutatóhelyek decentralizálása nehezíti a tervezést és a koordinálást. Míg azelőtt az Akadémia és a Művelődésügyi Minisztérium egyeztette terveit, utóbbi pedig nemcsak kikérte, de többnyire figyelembe is vette az akadémiai ajánlásokat, addig ilyen együttműködésre a Kulturális Minisztériummal nem került sor. Következésképpen a régészettudományi kutatások mintegy 3/4 részébe az Akadémiának betekintése sincsen, bár a Régészeti Bizottság albizottságai útján igyekszik közvetlen kapcsolatokat kiépíteni.

4.2 Több pontban utalás történt az interdiszciplináris kutatások szükségességére. A társadalomtudományi téren szükséges interdiszciplinaritásra az egyes specialisták közötti spontán munkakapcsolat a jellemző; szervezett kapcsolatokról nem beszélhetünk. Ami a természettudományos módszerekkel való egyre szükségesebb gazdagodást illeti, szükséges lenne főtitkári támogatás abban az irányban, hogy az ediginél több akadémiai intézettel vagy egyetemi kutatóhellyel épülhessen ki szervezett és rendszeres munkakapcsolat.

5.1 A szocialista országok régészetének fő vonulataira természetesen a történelmi materializmus szemlélete jellemző, azonban a polgári országokban is egyre jobban érezhetők a hagyományos tipológiai szemléleten túllépő, és szubjektive vagy objektive a marxizmus irányába mutató irányzatok. Ugyanakkor egyes szocialista országok kutatása sem mentes ideológiai fogytékosságoktól, különösen nacionalista tendenciáktól. Ezek közül, mint a kapcsolatainkra is kiható tendenciát elsősorban a dákoromán kontinuitást kell említeni, amely mai formájában már a "vándorló" (=fejlődést gátló) és "helyben maradó" (fejlődést hordozó) népek időtlen megkülönböztetéséig jutott el. Az ilyen foku általánosítás természetesen kihat a régészet csaknem minden korszakának részletproblémáira is. A dákoromán kontinuitással való nyílt polémiától a hazai régészet a felszabadulás után tartózkodott, több tekintetben azonban olyan jelentős hazai kutatási eredmények várhatók, amelyek a polémiába való bekapcsolódásunkat elkerülhetetlenné teszik. A dákoromán elmélet általánosított változata továbbá máris ütközőpont az őskor és a kora középkor sok központi problémájában is. Hasonló, de korántsem elvileg és ilyen élesen elváló nézetkülönbségek vannak a szlávok korai történetét és kárpátmedencei megtelepedését, valamint a magyar honfoglalást illetően elsősorban szlovák, másodsorban néhány jugoszláv, szovjet és lengyel kutatóval. A kapcsolatokat itt az államközi kapcsolatok pozitívan befolyásolják, de - nyilván ezért - a polémiától sem tartózkodott a hazai kutatás. Ez intézményes és személyes kapcsolatainkra egyébként nem hat ki. Egy kivívó eset azonban nem hallgatható el: egy magyar kutatónak a dilettantizmusig menően téves, de az ellenkező oldal nacionalizmusának kedvező munkáját a nyitrai régészeti intézet annak ellenére megjelentette, hogy a munkát egy széles körű és illetékes magyar vitafórum megbírálta, és állásfoglalását a nyitrai intézet tudomására hoztuk.

5.2. Nemzetközi kooperációra témáinkból következően elsősorban a szomszédos és a mediterrán országokkal van szükség. A kooperáció szervezett formái alig épültek ki. Jó példát nyújt a magyar-szovjet régészeti együttműködés a kora középkori kutatásokban, ezt a formát más országok viszonylatában is be kellene vezetni. Nemzetközi kapcsolataink javításában nem lehet egyedüli cél a tapasztalatcsere és a módszerek átvétele, bár mind a tőkés, mind a szocialista országok régészeti kutatásának technikai ellátottsága és színvonala magasabb a miénknél. Bármely régészeti diszciplínában csakis az országhatárokon túllépő, a vizsgált korszak területegységeinek méreteiben gondolkozó forrásgyűjtés vezethet megbízható eredményekre. Ebben a tekintetben nagy nemzetközi hátrányban vagyunk, ami elsősorban abból adódik, hogy az utazási lehetőségek és a kutatási tervek egyeztetése hiányzik.

6.1 A fejlődés távlatainak negatív és pozitív tényezői vannak; a negatív tényezők között említendő a kutatás szervezeti decentralizáltsága és az esetlegességig tervszerűtlen, egyenlőtlen ellátottság. Pozitív tényezővé válhat a nagyobb vállalkozások ennek ellenére remélhető előrehaladása. Ilyen a Régészeti Topográfia, a Régészeti Kézikönyv és a magyar középkori régészet összefoglalása, valamint az ezekkel legalábbis egyenrangú különböző forráscsoport-corpora. Ezek előrehaladása minden esetben attól függ, hogy a vállalkozásban részt vevő kutatók hogyan tudják személyes kapcsolatokkal egyensúlyozni a szervezeti akadályokat.

7.1 A régészsképzés jelenlegi helyzete nem ítéltető meg egyértelműen, mert a folyó tanévtől kezdődően a régészet szak oktatásában jelentős módosulás történt ("A-szak"), amelynek hatása csak később lesz lemérhető. Bizonyos problémákon ez a reform sem tudott urrá lenni. Még mindig hiányzik a történettudománnyal való szoros kapcsolat, amit néhány új szakpárosítás még jobban kétségessé tesz. Alapvető nehézség, hogy a hallgatók ugyyszólván egyetlen idegen nyelvet sem tudnak, holott még a hazai kutatás fontosabb munkái is csak idegen nyelven jelennek meg. A Régészeti

Tanszék továbbá semmiféle technikai felszereléssel sem rendelkezik, és a vizuális bemutatás sincsen folyamatosan lehetővé téve. Káderproblémák nehezítik vagy gátolják a klasszika archeológia, a Távol-Kelet és az Ujvilág régészetének oktatását. Súlyos képzési és utánpótlási probléma az is, hogy az aspiránsfelvétel évek óta gyakorlatilag szünetel és korábban sem a jelentkezők kvalitása, hanem az esetlegesen juttatott vagy nem juttatott ösztöndíjas hely döntötte el a felvételt. Az ösztöndíjas aspirantura de facto megszűnése következtében ma már jelentkező is alig akad.

8.1 A többször említett decentralizáció pozitív következménye az elvileg nagyobb anyagi lehetőség és a régészeti emlékek feltárásánál való gyorsabb és hatósági jogkörű fellépés; negatív következmény a tudományos tervszerűség csökkenése és a tanácsirányítás alatt álló kutatók nem szakjukba vágó feladatokkal való megterhelése. Mivel a forrásfeltáró munka javát ők végzik, ez egyre jobban gátolja a forrásközléseket. Az Akadémia és a Kulturális Minisztérium közötti operatív kapcsolatfelvétel útján oda kellene hatni, hogy az áttekinthetetlen és rendszertelen anyagi ráfordítások tervszerűen koncentrálódjanak, a nagy központi feladatok számára megfelelő helyi kapacitás álljon rendelkezésre, a rossz kutatási lehetőségek között dolgozó régészek könyvtárhoz, illetve kutatóidőhöz jussanak, a szellemi és technikai kapacitás pedig mindenütt a muzeumok törvényszabta régészeti feladatának ellátásához szükséges szintre emelkedjék. A megyénként több muzeumban szétszórt kutatókat egy-egy helyre lehetne összevonni. Megfontolandó, hogy egy-egy megyei muzeumi szervezetben csak a helyi adottságoknak legjobban megfelelő régészeti szakágakat fejlesszék oly módon, hogy a szervezet lássa el az illető ágazat kutatását más megyékben is. A kisszámu kutatót igénylő korszakoknak (paleolitikum, törökkor) országos bázist kellene kialakítani. A profilokat és az eszerint fejlesztendő intézményeket az Akadémia a Kulturális Minisztériummal közösen jelölné ki.

8.2 A távlati tervről és annak módosításáról addig nem lehet állást foglalni, amíg azt nem ismerjük. A Régészeti Bizottság tapasztalata szerint a muzeumi tervek jórészt formálisak, végrehajtásukat a helyi irányítás és támogatás alakulása döntően befolyásolja. A több főhatóság alá tartozó kutatói munkaközösségek által vitt nagy tervfeladatok számonkérése nem lehetséges. - Súlyponti feladat elsősorban a Kulturális Minisztériummal való kapcsolat kiépítése és ennek alapján az e pontban vázolt szervezeti és tervezési problémák megoldása. A kutatás súlypontjainak reális kialakításáról csak ezek után lehetne beszélni. A kutatást elemi szinten súlypontosítani nem lehet és nem szabad, mert a hazai kutatásnak (törvényben is rögzített) kötelessége minden korszak régészeti emlékeinek egyformán magas színvonalu feltárása és feldolgozása. Magasabb szinten azonban a hazai régészeti kutatások tartós súlyponti feladatait a következőkben határozhatjuk meg:

a/ A felszínre került és kerülő forrásanyag folyamatos közlésététele.

b/ A tervszerű ásatásokra fordított erők koncentrálása a leletmentések károsodása nélkül.

c/ Az országos méretű rendszerező leletfeldolgozások, corpusok és topográfiák szorgalmazása, illetve meggyorsítása.

MELLÉKLET
2. számú melléklet^x

a/ régészek száma

MTA Régészeti Intézete	27	15,9 %
ELTE Régészeti Tanszék	7	4,1 %
OMF	4	2,3 %
Országos muzeumok	38	22,4 %
Budapesti Történeti Múzeum	23	13,5 %
Más tanácsai muzeumok	71	41,8 %
Összesen:	170	100 %

b/ a régészek korszak szerinti százalékos megoszlása

Őskor	25 %
Provinciális régészet	23 %
Ókori, keleti és klasszikus régészet	4 %
Kora középkor	17 %
Középkor	28 %
Numizmatika	3 %
Összesen:	100 %

^x Az 1. számú melléklet az MTA Elnökségének 1969. április 29-i ülésén hozott 26/1969. számú határozata "A régészettudomány helyzetéről"; nem közöljük.

A RÉGÉSZET HELYZETE^x

Az Elnökség múlt év októberében vitatta meg a régészet helyzetéről szóló jelentést. A vita során számos hozzászólás a régészet tartalmi kérdéseinek felvetését hiányolta. Ezért az Elnökség ezek előtérbe állítását határozta el, és felkérte az előterjesztőket, hogy a megadott szempontok figyelembevételével dolgozzák át a dokumentumot.

A mostani elnökségi ülés az átdolgozott előterjesztést vitatta meg.

Az Elnökség 20/1977. számú határozata

1. Az Elnökség a Filozófiai és Történettudományok Osztályának a régészettudomány helyzetéről készített jelentését köszönettel tudomásul veszi.

2. A magyar régészettudomány továbbfejlődése érdekében

2.1 felkéri a Tudományos Minősítő Bizottságot, hogy az eddigieknél fokozottabb mértékben segítse elő megfelelő képzettségű régészek aspiranturára való felvételét,

2.2 javasolja az Oktatási Minisztériumnak, hogy - a kutatási munka segítése mellett - a Régészeti Tanszék technikai fejlesztésével emelje az oktatás színvonalát,

^x Megjelent az Akadémiai Közlöny XXVI. (1977.) évfolyamának 8. számában, 100-101. oldal

2.3 ajánlja a főtitkárnak, hogy a régészeti kutatások interdiszciplináris igényeit a természettudományi kutatóhelyek fokozott figyelemben részesítsék,

2.4 az Elnökség kívánatosnak tartja a régészeti célu légitényképezést, amelynek lehetősége megvizsgálására - megfelelő szakmai előkészítés után - javaslatot tesz az illetékes tárcának.

3. Az Elnökség felkéri a Régészeti Bizottságot, hogy tevőlegesen kezdeményezze a régészet távlati kutatási terve kialakítását, továbbá a Filozófiai és Történettudományok Osztályát egy tárcaközi koordinációs bizottság megalakításának kezdeményezésére.

3.1 A tárcaközi bizottság alkalmas lehetne, elsősorban a régészet anyagi igényei elosztásának, valamint a nemzetközi együttműködésnek a koordinálására, továbbá a régészet távlati terve kialakításának elősegítésére.

4. Az Elnökség a régészeti kutatások tervszerűbbé tételéhez, a színvonal emeléséhez elengedhetetlennek tartja

4.1 országos méretű anyagfeldolgozások, gyűjtések, forráskiadványok és a Régészeti Topográfia szorgalmazását,

4.2 az ásatások koncentrálását koordinált tervezés alapján és a folyamatos, gyors közzététel előmozdítását,

4.3 az ásatások közlésének és a teljességre törekvő gyűjtőmunkák anyagi és személyi feltételeinek biztosítását,

4.4 az ásatások engedélyezésének szigorubb feltételekhez való kötését (dokumentáció benyújtása, restaurálás biztosítása, előzetes közlések).

5. Az Elnökség ismételten szükségesnek tartja felvenni a kapcsolatot a Kulturális Minisztériummal, részben a 4. pontban foglaltak foganatosítása, részben az év végén sorra kerülő részleges beszámolás értékelésében való részvétel végett.

Megjelent

A történettudomány helyzete

A gyógyszerkutatás helyzete

Az állam- és jogtudományok helyzete

Előkészületben

Új genetikai kísérleti módszerek alkalmazása és problémái

A növényvédelmi tudományok helyzete és feladatai

A víruskutatás helyzete és problémái

A klinikai kémia helyzete, feladatai és fejlesztésének irányai

A Balaton környezetvédelmével kapcsolatos regionális kutatások helyzete és eredményei

